

УДК 378.015.311:316.621

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Аверіна Катерина, доктор педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0003-0280-0848

E-mail: e.s.averina11@gmail.com

У роботі розглянуто процесуальні аспекти соціальної комунікації як відповідної вимогам сьогодення комплексної характеристики соціалізаційних навичок здобувачів. Виявлені змістові елементи соціальної комунікації як форми волевиявлення практичних членів соціальної групи в певній колективній діяльності для досягнення соціально-значущого результату. Обґрунтовано перспективи активізації розвитку соціально-професійно важливих якостей здобувачів, компетентного застосування ними наявного арсеналу фахових знань, умінь і навичок шляхом створення відповідних умов координації педагогічного впливу на розвиток навичок соціальної комунікації особистості.

Ключові слова: соціальна комунікація; освітнє середовище; комунікативний підхід; соціальна взаємодія; суб'єкти соціальної комунікації; позанавчальна активність; соціалізаційні навички; здобувач вищої освіти.

ACTUAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE ACTIVITY OF STUDENTS

Kateryna Averina, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education and Social Work, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0280-0848

E-mail: e.s.averina11@gmail.com

The paper considers the procedural aspects of social communication such as meeting the requirements of today's comprehensive characteristics of social skills of the future specialist, which is manifested in his ability and ability to effectively perform professional duties adequately to each situation by activating socially and professionally important qualities in the competent application of the existing arsenal of professional knowledge, skills and abilities. The semantic elements of social communication as forms of expression of will, practical actions of an individual or a social group in a certain collective activity to achieve a socially significant result are revealed. It is established that the level of development of social and communicative skills can characterize not only the mechanisms of acquiring knowledge, skills, professionally significant qualities in the learning process, but also the peculiarities of the students' understanding of social reality in general and in specific situations in particular, when both the adaptive mechanisms and the integrated life narratives of the individual are significantly influenced by the characteristics of the social environment. The need for coordination and focus on

creating appropriate conditions for attracting external and internal resources (as a set of objectively existing conditions, means, opportunities that can be mobilized and used in the process of development of any system) to address this issue, including the intensification of participation in the development of communication skills of leading agents of influence – subjects of all levels and types of education – traditional, alternative, extracurricular, “non-formal”, etc.

Keywords: *social communication; educational environment; communicative approach; social interaction; subjects of social communication; extracurricular activity; socialization skills; applicants of higher education.*

Соціальна комунікація є актуальним моментом саморозвитку особистості здобувача, що визначається рівнем відповідності особистісних вимог до сфери діяльності та компетентнісним характеристикам особистості. Актуалізована комунікація відіграє найважливішу роль в усвідомленні майбутнім фахівцем свого внеску у розвиток соціального середовища, а характер співвідношення особистісних особливостей і соціальних критеріїв освітнього середовища стає обумовленістю єдності особистісного розвитку та професіоналізму в процесі становлення компетентної особистості здобувача професії. Згідно з концептом комунікативної дії Ю. Габермаса, саме взаємодія індивідів у процесі розвитку соціальних якостей у найширшому розумінні визначає наявність мети, мотиву (припускає можливість проектування) та процесу реалізації різноманітних форм взаємодії індивідів (забезпечує розвиток, саморозвиток і творення власного соціального середовища) [12].

Центральним питанням соціально-когнітивного підходу до розвитку особистості А. Бандура і В. Мішель [16] вважають питання суб'єктної ефективності та впевненості особистості в суб'єктній ефективності своїх дій у процесі комунікації. Оскільки характеристики соціальної адаптації особистості в освітньому середовищі також можна віднести до контекстуалізованих цілей педагогічної науки, що досягаються соціальним спрямуванням поведінки особистості, пов'язаної із взаємодією з іншими людьми, характер соціальних комунікацій суб'єктів освітнього процесу в середовищі ЗВО потребує особливого вивчення, розуміння та використання.

Аналізові можливостей осмислення соціально-комунікаційної проблематики розвитку здобувачів засобами методологічних підходів, що ґрунтуються на теорії соціальної комунікації, присвячені праці І. Ломачинської [5], Н. Островської [9], Л. Пугач [10], В. Різуна [11], О. Холод [14], Н. Шпак [15] та багатьох інших. Соціально-психологічні засади розгляду суб'єктних аспектів соціальної комунікації викладені в працях А. Бандура [16], Я. Кане, [4], В. Мішеля, Ю. Шкоди [17], Ю. Габермаса [12] та інших дослідників.

Доцільність формування та використання системи комунікацій в освітньому процесі ЗВО обґрунтовано в працях педагогів Н. Дембицької [3], О. Матвієнко [6], О. Мерзлякової [7], Н. Моїсєєвої [8], Н. Хлістунової [13] та багатьох інших. Разом з тим, аналіз сучасної педагогічної практики засвідчує наявність актуальних суперечностей між високим рівнем професійних знань, умінь, навичок викладачів певних дисциплін у ЗВО і недостатнім рівнем залучення їх до співпраці й творчої діяльності, створення партнерської атмосфери та високоефективного психологічного та педагогічного контакту зі здобувачами.

Мета дослідження – визначення актуальних освітньо-середовищних чинників розвитку соціально-комунікативних навичок здобувачів у взаємодії між суб'єктами

освітнього процесу в сучасному ЗВО.

Як змістовий елемент соціальної комунікації науковцями розглядаються різні форми волевиявлення, практичних дій індивіда або соціальної групи в певній колективній діяльності для досягнення соціально-значущого результату, при цьому суб'єктами участі можуть бути окремі представники соціуму, групи, суспільні об'єднання, товариства, організації [3]. Як зазначає В. Різун, соціальні комунікації є соціально маркованими, бо передбачають взаємодію з соціально визначеними групами людей і «утворюються за законами спілкування, але як і будь-які технологічні речі, передбачають використання наукових знань про спілкування та про все те, що використовується для організації суспільно комунікаційної справи» [11, с. 305–314].

Н. Моїсеєва наголошує на потребі врахування засад проявів професійного спілкування як виду соціальної взаємодії щодо питань взаємопов'язаності спілкування з розвитком засобів суспільної взаємодії, технологій, масштабу та його соціокультурних залежностей [8, с. 108].

О. Матвієнко зазначає, що комунікаційний процес і комунікаційна діяльність взаємопов'язані певними умовами, учасниками та їхніми характеристиками, засобами зв'язку і передачі інформації, формою взаємообміну, предметом комунікації, технологіями та операціями комунікації [6, с. 186].

Про важливість і необхідність ефективного функціонування комунікацій в освітньому закладі свідчить ряд положень, а саме:

- 1) комунікація є однією з основних умов існування і розвитку організації;
- 2) комунікація здійснює взаємодію із зовнішнім середовищем, визначаючи рівень і якість ухвалення управлінських рішень;
- 3) комунікації характеризують стан внутрішнього середовища організації шляхом забезпечення функціонування і взаємодії особистостей, структури, цілей, технології та завдань організації;
- 4) комунікація створює неформальну структуру в процесі функціонування організації і сприяє зближенню з нею формальної структури [15, с. 30–33].

Отже, наявна у науковому обігу класифікація соціальної комунікації в освітньому середовищі головним чином зосереджує увагу на двох основних аспектах:

- комунікація – це передавання інформації в часі та просторі – від реципієнта до комуніканта (викладач – студент);
- комунікація – це спілкування між основними учасниками освітнього процесу (викладач – студент; викладач – викладач; викладач – співробітник ЗВО).

Результати наших попередніх авторських досліджень дають змогу констатувати, що комунікативний підхід може характеризувати не лише механізми набуття знань, навичок, професійно значущих якостей у процесі навчання, а й особливості розуміння здобувачами соціальної реальності загалом і в конкретних ситуаціях зокрема, коли і на адаптаційні механізми, і на інтегровані життєві наративи особистості значною мірою впливають характеристики соціального середовища [1, с. 10–28].

Так, проведене дослідження характеру реального і бажаного характеру взаємодії між адміністрацією закладу вищої освіти та здобувачами щодо позанавчальної активності як чинника впливу освітнього середовища на розвиток соціальної комунікації майбутніх фахівців у період навчання у ЗВО засвідчує, що до найбільш

поширених варіантів *взаємодії*, що існує між адміністрацією закладу вищої освіти (викладачами) та здобувачами стосовно позанавчальної активності, виявилися ті, за яких здобувачі ініціюють дії: «Здобувачі мають ініціативу та вирішують, як проєкт буде реалізовуватися. Викладачі – рівноправні учасники проєкту та мають довіру молоді в питаннях керівництва» (на нього вказали 22,5 % опитаних); коли викладачі-ініціатори розділяють рішення із молоддю: «Викладачі мають ініціативу, а здобувачі долучаються в момент ухвалення рішень, планування та вирішення проєкту» (засвідчено 18,6 % здобувачів) [1, с. 10–28].

Як бачимо, відмінності в розповсюдженості вказаних варіантів *взаємодії* між адміністрацією закладу та здобувачами щодо позанавчальної активності статистично незначущі, а інші способи *взаємодії* розповсюджені досить рідко, на межі статистичної похибки: символічна участь з метою створення рівних можливостей – «Здобувачі мають обмежену кількість голосів і невеликий вибір стосовно того, що можна казати і як можна взаємодіяти» (6,1 %); присутність здобувачів для «галочки», коли вони беруть участь у заході, але їхня дієздатність обмежена, вони не можуть ухвалювати жодного рішення (4,5 %); маніпуляція здобувачами – «Викладачі мають повний і незмінний авторитет та зловживають своєю владою. Вони використовують ідеї та думки молоді для своїх власних цілей» (2,4 %) [1, с. 10–28].

Звернення до аналізу найбільш розповсюджених варіантів *бажаної взаємодії* між адміністрацією закладу вищої освіти (викладачами) і здобувачами стосовно позанавчальної активності засвідчило значні розбіжності у варіантах оцінок. Моделі, за яких студенти і викладачі ухвалюють рішення разом: «Здобувачі мають ідеї, створюють проєкти та запрошують викладачів долучитися до них у момент ухвалення рішень» протягом усього проєкту підтримані 73,2 % здобувачів. Модель «Вони рівні партнери» обрали 42,5 % опитаних; «Здобувачі мають ініціативу та вирішують, як проєкт буде реалізовуватися. Викладачі – рівноправні учасники проєкту та мають довіру молоді в питаннях керівництва» – 30,7 %. Кожному десятому здобувачеві (10 %) до вподоби такий різновид *взаємодії*, коли викладачі-ініціатори розділяють рішення із молоддю: «Викладачі мають ініціативу, а студентство включається в момент ухвалення рішень, планування та вирішення проєкту». Інші варіанти *взаємодії* між адміністрацією закладу та здобувачами стосовно позанавчальної активності, коли ініціатива йде від викладачів, теж малопопулярні. Практично небажаними способами *взаємодії* респонденти визнають символічну участь, з метою створення рівних можливостей (2,4 %); присутність здобувачів для «галочки», коли вони беруть участь у заході, але їхня дієздатність обмежена, вони не можуть ухвалювати жодного рішення (1,1 %); маніпуляції здобувачами та зловживання викладачами своєю владою (0,9 %) [1, с. 10–28].

Таким чином, хоча серед різновидів *бажаної взаємодії* між адміністрацією закладу вищої освіти (викладачами) та здобувачами стосовно позанавчальної активності домінують наступні позиції:

1. Здобувачі з адміністрацією закладу – рівноправні партнери (варіанти: «Здобувачі мають ідеї, створюють проєкти та запрошують викладачів долучитися до них у момент ухвалення рішень, протягом усього проєкту. Вони рівні партнери» та «Здобувачі мають ініціативу та вирішують, як проєкт буде реалізовуватися, а викладачі – рівноправні учасники проєкту, що мають довіру молоді в питаннях керівництва»).

2) Здобувачі є «молодшим партнером» адміністрації закладу, ініціатива та керівництво – за викладачами («Викладачі мають ініціативу, а молодь долучається в момент ухвалення рішень, планування та вирішення проєкту» або «Викладачі оформлюють та просувають проєкт, а думки та зауваження молодих людей мають значний вплив на ухвалення рішень. Здобувачі отримують зворотний зв'язок щодо своїх пропозицій»), або «Викладачі ухвалюють рішення про участь у проєкті, а молодь залучена в ролі волонтерів. Здобувачі розуміють ідеї та цілі проєкту, а викладачі поважають їхні погляди».

Разом з тим, значна частина здобувачів притримується думки, що молодь у взаємодії виконує символічну або формальну роль, або ж роль об'єкта управління, владно-виховних маніпуляцій.

Тож наведений вище аналіз теоретичних засад розвитку комунікативних здібностей та результату дослідження реального і бажаного характеру взаємодії між адміністрацією закладу вищої освіти та здобувачами щодо позанавчальної активності як чинника впливу освітнього середовища на розвиток соціальної комунікації дало змогу зробити наступні висновки.

Застосування принципів комунікативного підходу як базового системотвірного чинника розвитку майбутніх фахівців соціономічних професій у контексті соціальної взаємодії уможливує виявлення регуляторних чинників особистої зацікавленості згідно з нормами й вимогами до рівня соціальної відповідальності здобувачів, зокрема дає змогу деталізувати змістове наповнення педагогічних механізмів розвитку на різних підструктурних рівнях розгортання комунікації особистістю.

Важливими в контексті виокремлення інтегративної функції комунікації для розуміння механізмів педагогічного впливу на розвиток соціальної активності особистості видаються такі діяльнісні аспекти соціально-психологічного підходу, як потреба особистості в зміні або підтримці основ життєдіяльності відповідно до свого світогляду і ціннісних орієнтацій.

Оскільки підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності означає підготовку до певного роду дій, з метою поліпшення якості життєдіяльності інших людей, комунікативні аспекти підготовки майбутнього фахівця є першочерговим завданням педагогічної науки й практики. Водночас з цим учені зазначають потребу координації та спрямування на створення відповідних умов залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів (як сукупності об'єктивно існуючих умов, засобів, можливостей, що можуть бути мобілізовані й використані у процесі розвитку будь-якої системи) для вирішення означеної проблеми.

Потреба активізації участі у цій справі провідних агентів впливу – викладачів усіх рівнів та видів освіти – традиційної, альтернативної, «неформальної», а також усіх тих, хто своїм прикладом може впливати на інших людей, що потребує організації цілеспрямованої підготовки всіх важливих суб'єктів соціальної взаємодії в освітньому середовищі ЗВО, вказує на необхідність більш детального дослідження комунікативних аспектів підготовки фахівців, що ґрунтуються на принципах соціальної взаємодії і залежить як від суб'єктивних характеристик здобувачів, їхніх навичок, поведінки, націленості на результат, соціальних мотивацій особистості, так і характеристик соціального середовища ЗВО і характеру взаємодії в ньому агентів комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверіна К. С. Гармонізація відносин університет – здобувач засобами позанавчальної соціальної активності фахівців соціономічних професій. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». Київ, 2020. Вип. 14(43). С. 10–28.
2. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 174–175.
3. Дембицька Н. М. Психологічні особливості політичної соціалізації здобувачів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2004. 20 с.
4. Кане Я. Коммуникация и современная личность. Москва; Щецин: Социум, 2001. 85 с.
5. Ломачинська І. Можливості осмислення проблеми соціального діалогу в межах учення про соціальні комунікації. *Медіапростір*. 2014. Вип. 5. С. 11–18.
6. Матвієнко О. В., Цвенгер Ю. В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії: монографія. Київ, 2009. 384 с.
7. Мерзлякова О. Учителі й учні; мистецтво діалогу: семінар та тренінгові заняття психолога з педагогами. Київ: Шкільний світ, 2008. 352 с.
8. Моїсеєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика: монографія. Харків: ХНТУСГ, 2015. 392 с.
9. Островська Н. В. Основні аспекти досліджень соціально-комунікаційних технологій. *Світ соціальних комунікацій*. 2011. Т. 2. С. 112–116.
10. Пугач Л. Ю. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі. *Молодий вчений*. 2019. № 1(65). С. 150–156.
11. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 305–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44 (дата звернення: 26.10.2021).
12. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Санкт-Петербург: Наука, 2000. 377 с.
13. Хлістунова Н. В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4736> (дата звернення: 28.09.2021).
14. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психологічний аналіз: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Львів: ПАІС, 2011. 228 с.
15. Шпак Н. О. Комунікаційний менеджмент : сутність та розвиток. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 30–33.
16. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. 84(2). P. 191–215.
17. Mischel W., Shoda Y. A. Cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*. 1995. 102(2). P. 246–86.

REFERENCES

1. Averina, K. S. (2020). Harmonizatsiia vidnosyn universytet–zdobuvach zasobamy pozanavchalnoi sotsialnoi aktyvnosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity – Bulletin of postgraduate education, issue 14(43), 10–28* [in Ukrainian].
2. Bilan, N. I. (2014). Sotsialni komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Scientific notes of the Institute of Journalism*, Vol. 56, 174–175 [in Ukrainian].
3. Dembytska, N. M. (2004). Psykholohichni osoblyvosti politychnoi sotsializatsii zdobuvachiv. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kane, Ya. (2014). Komunikatsiya i sovremennaya lichnost. Moskva; Shhetsyn: Sotsium [in Russian].
5. Lomachynska, I. (2014). Mozhlyvosti osmyslennia problemy sotsialnoho dialohu v mezhakh uchennia pro sotsialni komunikatsii, *Mediaprostir – Media space, issue 5, 11–18* [in Ukrainian].
6. Matviienko, O. V., Tsvenher, Yu. V. (2009). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi vzaiemodii. Kyiv [in Ukrainian].
7. Merzliakova, O., Shapoval, T. (2008). Uchyteli y uchni; mystetstvo dialohu: seminar ta treninhovi zaniattia psykholoha z pedahohamy. Kyiv: Shk. svit [in Ukrainian].

8. Moisieieva, N. I. (2015). Sotsialno-komunikatsiina diialnist yak istoriko-suspilna praktyka. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Ostrovska, N. V. (2011). Osnovni aspekty doslidzhen sotsialno-komunikatsiinykh tekhnolohii. *Svit sotsialnykh komunikatsii – The world of social communications*, Vol. 2, 112–116 [in Ukrainian].
10. Puhach, L. Iu. (2019). Sotsialno-komunikatsiini skladovi komunikatyvnoi modeli “Molodyi vchenyi”, *1(65)*, 150–156 [in Ukrainian].
11. Rizun, V. V. (2012). Nacherky do metodolohii doslidzhen sotsialnykh komunikatsii. *Psyholinhvistyka – Psycholinguistic, issue 10*, 305–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44. [in Ukrainian].
12. Khabermas, Yu. (2000). *Moralnoe soznanye i kommunikativnoe deistvie*. Sankt-Peterburg: Nauka [in Ukrainian].
13. Khlistunova, N. V. (2016). Formuvannia systemy komunikatsii u navchalno-vykhovnomu protsesi VNZ. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4736> [in Ukrainian].
14. Kholod, O. (2011). Sotsialni komunikatsii: sotsio- i psykholohichniy analiz. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
15. Shpak, N. O. (2010). Komunikatsiinyi menedzhment: sutnist ta rozvytok. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 2, 30–33 [in Ukrainian].
16. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84(2)*, 191–215.
17. Mischel, W., Shoda, Y. A. (1995). Cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure, *Psychological Review*, *102(2)*, 246–86.